

Ба 38317

Баз 317

ас
29312

АД. СТАНКЕВІЧ

Прафэсар Браніслаў
Эпімах-Шыпіла

З яго жыцця і працы.

Вільня 1935.

Ір. Кісліца
Знаменскі 259
сн. 224/1 551

Зам 38317 пр.

ас
29312

АД. СТАНКЕВІЧ

Бел. адзел
1994 г.

**Прафэсар
БРАЊІСЛАЎ ЭПІМАХ-ШЫПІЛА**

З яго жыцця і працы.

*(Рэфэрат чытаны на жалобнай акадэміі,
ладжанай Бел. Інстытутам Гасп. і Культуры
ў Вільні дня 8 сьнежня 1934 году.)*

1964 г.

Вільня 1935.

Выданьне: Беларускага Інстытуту Гасп. і Культуры.

Беларуская Друкарня ім. Фр. Скарыны ў Вільні.

Прафэсар БРАЊІСЛАЎ ЭПІМАХ-ШЫПІЛА
(* 4.IX.1859 — † 6.VI 1934).

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF TORONTO

I. Уступныя ўвагі.

Сапраўды ў дзіўных жывём часох — аб сьмерці найлепшых сыноў Беларусі, памёршых на ня так ужо й далёкай чужыне, даведваемся толькі за якога паўгоду. Вось толькі некалькі месяцаў таму дайшла ў Вільню сумная вестка з над берагоў Нявы аб сьмерці ў хмарным Ленінградзе вялікага і заслужанага Беларуса, высокакадзтойнага чалавека, прафэсара Браніслава Эпімах-Шыпілы.

На жаль, аб Шыпіле ня маю столькі вестак, сколькі мець іх трэба для адмалываньня поўнага абраза ягонага асобы. Сабраць належныя аб ім весткі можна было-б прадусім там, дзе ён жыў і працаваў: у Ленінградзе і ў Савецкай Беларусі. Тымчасам на перашкодзе гэтаму стаіць ня толькі граніца палітычная, якая дзеліць Беларусь, але так-жа і граніца ідэёвая, якая дзеліць беларускія душы. Але справа і з гэтым не безнадзейная — час сваё зробіць і ўсё напавіць, будучыня згладзіць, зраўняе няроўнасьці, напавіць памылкі і недахопы мінуўшчыны.

Цяпер-жа я зрабіў тое, што змог; дзялюся з грамадзянствам тымі весткамі аб Шыпіле, якія захаваліся ў маея памяці з часоў асабістага майго з ім спатыканьня і знаёмства, а так-жа тымі весткамі, якія мне ўдалося сабраць з літаратуры і ад ягоных знаёмых.

Тым усім асобам, якія дапамаглі мне ў зьбіраньні гэтых вестак аб праф. Шыпіле, як гр. гр.: В. Сталыгва, Кс. В. Гадлеўскі, М. Пяцюкевіч, Адв. Будзька, інж. Л. Дубейкаўскі, Кс. В. Шутовіч, Ян Шутовіч, д-р Т. Грыб, а так-жа д-р Я. Станкевіч, які даставіў фатаграфію памёршага прафэсара, — на гэтым месцы выражаю шчырую падзяку.

II. Біографія В. Эпімах-Шыпілы і час, у якім ён жыў.

Сьветлай памяці праф. Браніслаў, сын Ігната, памёр 6 чэрвеня сёл. 1934 г., дажыўшы да старэчых паважных 75-х гадоў. Радзіўся ў канцы першага дзесятку другой паловы мінулага 19-га стагодзьдзя—4 верасьня 1859 г. у хвальварку Будзькаўшчына, Лепальскага пав., Віцебскай губэрні.

Дату і месца яго раджэньня ўдалося ўстанавіць на падставе савецкіх літаратурных крыніц, у аднэй з якіх (Наука и научные работники СССР ч. IV. Ленинград, 1928 г., бач. 503) чытаем даслоўна: „Бронислав Игнатьевич Эпимах-Шыпилло: действительный член Института Белорусской Культуры; директор Словарной Комиссии по составлению академического словаря живого белорусского языка при Институте; классическая филология, лингвистика; белорусский язык; составление словарей белорусского языка (4.IX. 59. усадыба Будзьковщина, Лепальск. у. Витебск. г.)“.

Бацькі Шыпілы, пасья нараджэньня Браніслава, хутка апынуліся ў іншым хвальварку Залесьсе, таго-ж Лепальскага пав., недалёка ад Полацку. Відаць гэта з таго, што малодшы на пяць гадоў брат яго Ўладыслаў, аб якім будзе зацемка ніжэй, ужо радзіўся

ў Залесьці („Лучынка“, кн. 6, 1913 г.). Вось жа тут праводзіў сваю моладасьць і малады Браніслаў. Паходзіў з дробнай каталіцкай беларускай шляхты, якая хоць пры помачы польскага касьцёла была сыстэматычна і безаглядна польшчана, усёждыкі аканчальна ня спольшчылася і агулам захавала сваю родную беларускую мову, а так-жа й лепшыя традыцыі беларускай мінуўшчыны. Вось у такой сямейнай атмасфэры і сярод толькі-што прабіраючага з паншчыны на волю беларускага сялянства рос і гадаваўся малады Шыпіла. Гімназію мусіў скончыць або ў Рызе, дзе яе канчаў яго брат Уладыслаў („Лучынка“, там-жа), або ў недалёкім Віцебску. Вышэйшыя навукі прайшоў у Пецярбурзе, дзе скончыў гістарычна-філэлягічны Інстытут, на аддзеле клясыкі. Быў выдатным моваведам, знаў больш 20-х моваў, між якімі прадусім стара-грэцкую, лацінскую, індускі санскрыт і цэлы рад моваў розных народаў сучасных.

Беларускай нацыянальнай сьведамасьці Шыпілы, як ужо сказана, спрыяў беларускі асяродак, у якім ён гадаваўся, а перадусім гэтай справе спрыялі мовазнаўчыя студыі. Дзякуючы гэтаму, ужо за сваіх часоў студэнскіх цікавіўся ён праблемай беларускай нацыянальнасьці, мовы, гісторыі і быў фактычна сьведамым Беларусам. Няменш урэшце дадатна дзеіў на фармаваньне ў Шыпілы беларускага нацыянальнага сьветапагляду і той час, у якім ён адбываў свае навуковыя студыі. Не забываймася, што былі гэта 70—80-ыя гады мінулага стагодзьдзя, гады пачаткаў адраджэньня народу украінскага, літоўскага, латыскага і інш. народаў-нявольнікаў царскай Расеі, — гады вызвольнай працы палякоў

і народавольскіх імкненняў самых-жа расейцаў.

Дарэчы тут адзначыць, што Шыпіла, будучы ў пачатку нашага стагодзьдзя прафэсарам у Р-К Дух. Акадэміі ў Пецяярбурзе, праз некаторы час працаваў разам з кс. праф. Яўнісам, ведамым літвіном філёлёгам, які паддэржаваў літоўскі нацыянальны рух сярод літоўцаў акадэмікаў і спрыяў беларусам.

Цэнтрам гэтых рухаў быў перадусім сталічны Пецяярбург, асяродкам-жа гэтых розных народаў імкненняў была перадусім студэнская моладзь. Першыя расткі беларускага романтизму, як культурнага, навуковага, так і палітычнага, Шыпіле ня былі няведамы. За часоў дасьпелай моладасьці Шыпілы жывымі яшчэ былі традыцыі творчай працы на беларускай ніве Баршчэўскага, Рыпінскага, Чэчата, Дунін-Марцінкевіча і інш., а так-жа й палітычныя натугі К. Каліноўскага. Многае-ж узноў з праяваў беларускага жыцьця бачыў Шыпіла яшчэ за часоў моладасьці і сваімі ўласнымі вачыма. На яго, можна сказаць, вачох адбылася сьмяротная трагедыя цара Аляксандра II, паўшага з рук беларускага народавольца Ігната Грынявіцкага; знаўся Шыпіла і нават у блізкіх быў адносінах з Фр. Багушэвічам, тварцом беларускай нацыянальнай ідэолёгіі, знаўся так-жа з вучоным сабіральнікам памятак беларускай мінуўшчыны Сапуновым, з вялікім прыяцелем беларускага народу Ал. Ельскім і інш. прадстаўнікамі беларускага романтизму, пачынальнікамі беларускага нацыянальнага адраджэньня.

За часоў так-жа дасьпелай моладасьці Шыпілы рабіліся між іншым спробы русыфі-

кацыі Беларусаў каталікоў і праз каталіцкі касьцёл, у які ў тыя-ж 70—80-ыя гады мінулага стагодзьдзя царская палітыка намагалася ўвесці расейскую мову. Усёгэта разам узятая, чаго ці праз жывую яшчэ традыцыю ці чаго сам асабіста Шыпіла быў сьведкам, угрунтоўвала і ўцьвярджала яго ў правільнасьці і неабходнай патрэбнасьці нацыянальнага адраджэньня беларускага народу. Вось-жа гэтай справе, цалком адрокшыся асабістага жыцьця і асабістага шчасьця, Шыпіла ўсёцэла і пасьвяціў сябе.

Беларуская і агулам грамадзкая і навуковая дзейнасьць прафэсара Браніслава Ігнатавіча Шыпілы відацца ўжо вось з гэтых яго тытулаў: Лектар грэцкай мовы ў Імпэратарскай рымска-каталіцкай духоўнай Акадэміі, Памоцнік бібліятэкара Імпэратарскага Пецярскага Унівэрсытэту, Лектар лацінскай мовы на вячэрніх агульна-навуковых курсах для дарослых А. С. Чарняева, Вучыцель гімназіі для хлапцоў пры касьцэле сьв. Кацярыны, Чынны сябра Віцебскай навуковай Архіўнай Камісіі, Сябра Інстытуту Беларускай Культуры і пазьней сябра Беларускай Акадэміі Навук у Меску.

III. Праца Б. Эпімах-Шыпілы да часу Вялікай Расейскай Рэвалюцыі.

Праца Шыпілы дзеліцца на два пэрыяды: на дарэвалюцыйны і парэвалюцыйны. Зачнём з першага.

Бліжэй апісваючы беларускую дарэвалюцыйную працу Шыпілы, трэба зазначыць, што ішла яна перадусім у трох кірунках: сабіраньне кніжак і агулам культурных памятак беларускай мінуўшчыны, гадаваньне, арганізаваньне і ўсьведамляньне беларускай моладзі і ўрэшце арганізаваньне беларускай культурнай, перадусім выдавецкай працы.

§ 1. Сабіраньне беларускіх культурных памятак.

1. У скромнай сваёй кватэры ў Пецярбургзе (4 лінія 45—16) грамадзіў Шыпіла рэдкія беларускія, або беларускай справы датычныя, рукапісы, кніжкі і іншыя забыткі. Пазнаць-жа гэтыя беларускія культурныя цэннасьці апрача сваіх студыяў, меў ён магчымасьць будучы дзейным сябрам Архіўнай Камісіі ў Віцебску, ад імя якой у 90-х гадох езьдзіў на Архэолёгічны З'езд у Рыгу, а так жа спаўняючы абавязкі дырэктара Імпэратарскай Пецярбургскай Бібліятэкі. Праўда, афіцыйна ён лічыўся „памоцнікам бібліятэкара“ — гэта знача памоцнікам дырэктара, але

фактычна быў ён дырэктарам, якім афіцьяльна быць ня мог з прычыны свайго каталіцкага веравызнаньня.

Зьбіраючы беларускія культурныя забыткі, у Шыпілы паўстала думка стварэньня з іх як-бы беларускага нацыянальнага музэю, які паводле яго думкі меў памяшчацца ў родным фальварку Залесьсі, паложаным, як ужо ўспомнена, блізка гістарычнага беларускага цэнтру Полацку. Думка гэта ў яго ня была пустой. Ён зусім паважна думаў рэалізаваць яе. Дзеля гэтай мэты ў Залесьсі ўжо нават быў збудаваны дом, у якім з цэнных беларускіх забыткаў ужо сёе-тое было памешчана. На няшчасьце аднак дом гэны згарэў і надта магчыма — аб чым пэўнасьці ня маем — не адна згарэла з ім і цэнная беларуская рэч. Дзякуючы Шыпіле, перайшоў беларускаму народу ў спадку не адзін цэнны забытак.

І так, як падае Карскі (Карскій, — Българуссы III, 3, бач. 61, 74, 76) у Шыпілы аказаліся: добрая копія, зроблена з арыгіналу ў Ал. Ельскага „Залётаў“ Марцінкевіча з 1870 г., а так-жа рукапісны зборнік беларускіх вершаў, які сабраў той-жа Шыпіла ў 1889 г. У склад гэтага зборніку ўваходзяць вершы розных беларускіх, пераважна нязнамых, паэтаў. Між імі ёсьць вершы Фэлікса Тапчэўскага (Фэлька з Рукшэня), шляхціца з Лепальшчыны, якія Шыпіла перапісаў з арыгіналу. У тым-жа зборніку Шыпілы спатыкаем адзін беларускі верш, які прыпісваюць Яхіму Тамашэвічу. У Шыпілы так-жа знаходзілася ў рукапісе „Беларуская Скрыпачка“ — Фр. Багушэвіча.

Дужа цэнную і вялікую бібліятэку, зьбіраную праз доўгія гады, праф. Шыпіла пе-

радаў у бібліятэку Беларускай Акадэміі Навук у Менску. Вось што аб гэтым чытаем у „Полымі“ з 1929 г.

„Праф. Б. Эп.-Шыпіла перадаў Бел. Ак. Навук сваю бібліятэку, якую ён зьбіраў на працягу 40 гадоў. Бібліятэка складаецца з 5.000 кніг розных назоваў. Бібліятэка будзе зьмешчана ў асобным пакоі і будзе складзены асобны каталёг“ („Полымя“, чэрвень, 1929 г., бач. 217).

Гэтак пісаў савецкі часапіс на прэдадні вялікага паходу Саветаў на беларускую культуру і на яе тварцоў. Дык трудна спадзявацца, каб гэны намер што да бібліятэкі Шыпілы ды быў сяньня споўнены. Астаецца толькі пацяшацца думкай, што беларускі культурны скарб, сабраны Шыпілай, знаходзіцца ў бібліятэцы Бел. Акадэміі Навук і што нічога яму не пагражае.

§ 2. Ідэовае ўзгадаваньне і павадырства беларускай моладзі і ўсіх беларусаў у Пецярбурзе.

2. Другой галінай беларускай працы Шыпілы, як ужо ўспомнена, была беларуская моладзь. Моладзь любіў ён шчыра і ад усей душы. Сам будучы бязжэнным, усё сваё лепшае — і духовае і матар’яльнае — пасьвяціў моладзі. З натуры добры, шчыры, чулы, высока этычны, стаўся праўдзівым апякуном і бацькам моладзі, якой ён памагаў духова і матар’яльна. Сколькі разоў прыходзілася мне асабіста бываць у Шыпілы, заўсёды я спатыкаў там беларускіх студэнтаў, якія прыходзілі да яго ў розных справах ідэёвых і навуковых, а так-жа многія часта і для

таго, каб выпіць гарбаты, паабедаць ды рубля якога дастаць гатоўкай. Асаблівым развязаленьнем маладых гасьцей Шыпілы быў грамафон, які з беларускай пліты бойка высьпеываў „Чаму-ж мне ня печь“... Заводзіў Шыпіла гэты грамафон пераважна тады, калі прыходзілі да яго новыя студэнты. Помню, як ён і мяне спатыкаў з гэным грамафонам.

Пад Шыпілы кіраўніцтвам, а прынамсі пры яго жывым учасьніцтве, адбывала студэнская моладзь розныя ідэёвыя зборкі, нарады, лекцыі, ладзіла аматарскія тэатры.

Працу сваю над беларускай моладзчай праводзіў Шыпіла ў двух кірунках — у кірунку беларускай студэнскай моладзі духоўнай і сьвецкай. Спрыялі гэтаму, як ня трэба лепш, тыя навуковыя становішчы, якія Шыпіла займаў: лектарат грэцкай мовы з 1902 г. у Дух. Акадэміі, пасля фактычнае дырэктарства ўнівэрсытэцкай бібліятэкі і лектарат лацінскай мовы на агульна навуковых курсах Чарняева. На гэтых курсах гадаваў ён між іншым і вялікага беларускага паэта Янку Купалу.

Гэтыя становішчы далі Шыпіле вялікую магчымасьць зблізіцца з беларускай студэнскай моладздыю, як сьвецкай, так і духоўнай, гуртаваць яе і павесці сярод яе шырокае народнае ўсьведамленьне. Найбольш любым спосабам ягонаў у гэтым кірунку працы, апрача жывога слова і ўласнага прыкладу, была кніжка. — А вось прачытайце, дужа цікавая рэч — казаў ён студэнту, падносячы яму навуковую кніжку аб Беларусі.

Сапраўды, Шыпілу бяз кніжкі трудна сабе й прадставіць. Як жывы стаіць ён мне ў ваччу на калідорах і ў саях Духоўнай Акадэміі даслоўна з бярэмям кніжак, якія

прыносіў нам сам паводле сваей уласнай волі і на нашу просьбу. Цікавыя і часта рэдкія былі гэтыя кніжкі, якія ён даставаў ня толькі з Бібліятэкі Унівэрсытэцкай, але з Акадэміі Навук, з Бібліятэкі Публічнай і з прыватных збораў сваіх уласных і іншых.

Так у беларускай усьведамляючай сярод студэнства працы Шыпілы кніжка была апошнім доказам. Пазволю тут сабе расказаць наступны ўспамін. Будучы яшчэ ў Віленскай духоўнай Сэмінарыі, калі аб Шыпіле нічога я і ня чуў і ня знаў, бліжэй я зжыўся з клерыкам, які называўся Вінцэнты Рыжы. Прыбыў ён да нас у сэмінарыю нешта з трэцяга курсу матэматыкі Пецярбурскага Унівэрсытэту. Дружба мая й прыязнь з Рыжым была-б сапраўды поўнай, каб не адна „дробная“ рэч — ён лічыў сябе стопрацэнтным паляком, а я сябе гэталічкі працэнтаў беларусам. Разумеецца, былі ў гэтай справе частыя, часам дужа доўгія і гарачыя спрэчкі, у якіх я з усіх сіл няраз стараўся праканаць Рыжага, што і ён беларус, аб чым між іншым мела сьведчыць і тое, што паходзіў ён з Віцебшчыны. На гэты мне раз казаў Рыжы: — Ды адчапіся, усё роўна ты мяне не пераканаеш, мяне ня гэтакія пераконвалі і то нічога; за мной у ўнівэрсытэце проста па пятах хадзіў Шыпіла, даказваючы, што я беларус, а калі я аставаўся пры сваей польскасці, ён на разьвітаньне звычайна торкаў мне якую кніжку аб беларусах і казаў: а ўсёждыкі прачытайце, цікавая рэч, пераканаецца! Але ўсё гэты Шыпіла рабіў дужа асьцярожна і далікатна, ня так, як ты — канчаў Рыжы свой зусім прыпадковы ўспамін аб Шыпіле.

Вынік такой працы прафэсара Шыпілы

быў той, што многія сяньнешнія выдатныя беларусы — яшчэ жывыя і ўжо памёршыя, — як Я. Купала, Тарашкевіч, Жылуновіч (Цішка Гартны), Душэўскі, Грыб, Заяц, Варонка, кс. кс. Лісоўскі, Грынкевіч, Будзька, Абрантовіч, Гадлеўскі, Хвешька, Станкевіч, Цікота, Шутовіч, Лупіновіч, Хоміч і інш. гэта ў большай або ў меншай меры ўсё ягонныя духовыя дзеці.

Але Шыпіла меў беларускае значэньне ня толькі сярод моладзі, з якой беспасрэдна стыкаўся, без яго ў беларускіх культурных і навуковых справах не абыходзіліся часта і беларусы старэйшыя, ужо працуючыя на беларускай ніве, асабіста з ім нават незнаёмыя. Вось напр. Цётка, ведамая беларуская паэтка і пісьменьніца, культурная дзеячка і народная рэвалюцыянэрка, будучы ў 1906 г. на эміграцыі ў Львове, піша да Шыпілы гэтак: „Wybaczajcie, szto nieznamajaja i piszu da Was, Ja Paszkiewiczanka, Wam aba mnie kazaŭ Iwanoŭski, bo to kaliŝ prabawała wierszy pisać i ich Wam czytali, Woto-ż ciapier żywu ja u Lwowie, z ukraincami rusinami i unijatami zawadžu znakomstwa. Szmat nam spryjajuć, pamohuć u czym siła. Ciapier poki szto buduć drukawać pa bielarusku. Kali majecie szto, to przyslecie. Ja chaczu dawiedacca ad Was, szto czutno z bukwarom, ci ũžo hatoŭ, ci u nas budzie fonetyka nasza bielaruska. Heta wielma ważna, bo budu ciapier wydawać papularnyja reczy dla narodu dy niawiedaju jak czaho trymacca. Skora wyszlu kniżki ab unji dla akademikaŭ duchoŭnych na Wasz adrys dla Budźki. Wy, szanoŭny prafesar zakińcie pierad imi słowa za uniju, bo jany Was wielmi szanujuć i paważajuć“... (Ю. Бібіла—Матар’ялы да біо-

графіі Цёткі. Запіскі Аддзелу Гуманітарных Навук Інст. Бел. Культуры, Кн. 2, т. 1, бач. 296).

Быў урэшце Шыпіла так-жа й душой беларускіх работнікаў у Пецярбурзе, сярод якіх шырока праводзіў народна-культурную працу і якія яго дужа любілі і паважалі.

Да рэчы будзе ўрэшце адзначыць, што беларускую працу сярод моладзі Шыпіла праводзіў ня толькі сам, але яму памагаў у гэтым, асабліва ў галіне сцэнічнай, ягоны малодшы брат Уладыслаў, які вучыўся ў сваім часе ў Пецярбурскім унівэрсытэце на фізыка-матэматычным факультэце, пасьяля быў чыноўнікам у Міністэрстве Фінансаў і памёр 6 траўня 1913 г. Вось што аб гэтым піша „Лучынка“, літаратурна навуковы месячнік беларускай моладзі (1913 г., шостая кніжка):

„Праца дзеля куска хлеба адарвала яго (Уладыслава — А. С.) ад роднай старонкі на змаганьне з жыцьцём сярод чужых, але нябошчык цэлае жыцьцё шчырай душой рваўся да працы для сваёй роднай бацькаўшчыны і чым мог стараўся прылажыцца да будовы яе сьвятлейшай будучыны. Жыцьцё яго суцэльна вяжыцца з жыцьцём пецярбурскай студэнскай моладзі, перадусім з яе працай на беларускай сцэне. Калі ў 1905 г. усё, што жыло, варам закіпела, пецярбурскія студэнты пачалі гуртавацца і думаць аб працы для свайго гаротнага народу. Зразумеўшы добра, як вялікае маюць значэньне роднае слова і родная песьня, яны пачалі ладзіць вечарніцы — ігрышчы з беларускай сцэнай. Тут іх правадыром, загадчыкам і разам першым таварышам быў сьветлай памяці Уладыслаў. Яго рупнасьць і маладая ахвота зьдзівіла куды ад яго маладзейшых. Заняты службай,

сям'ёй ён умеў аднолька-ж урваць крыху часу і для сцэны, дзе ён быў душой кожнага беларускага прадстаўленьня. Вучыў другіх і сам іграў з вялікім зразуменьнем беларускага жыцця і таго, якое значэньне мае роднае слова. У працягу колькі год пры яго помачы былі пастаўлены на сцэне беларускія тэатральныя творы: „У зімовы вечар“, „Парэвізы“, „Пашыліся ў дурні“, „Міхалка“, „Паўлінка“, „Хам“ і др. У кожным творы ён умеў зрабіць жывы тып і сваёй чыстай і зычнай гутаркай цешыў сэрцы беларусаў спрагнёных роднага слова, дарагога зыку ў чужой, сумнай і пахмурнай старане“.

Беларуская стыхія, як бачым, жыла ня толькі ў душы Браніслава Шыпілы, але жыла яна так-жа і ў душы яго брата Уладыслава, а гэта пазваляе думаць, што стыхію гэту яны вынеслі ў сьвет шырокі ад бацькоў і дзядоў сваіх.

§ 3. Беларускае выдавецтва.

3. Але беларускую піонэрскую сваю працу праф. Шыпіла вёў ня толькі зьбіраючы беларускія культурныя забыткі, ня толькі гадуючы беларускую моладзь, але так-жа умеў ён гэтую працу праводзіць больш плянова і арганізацыйна, разьлічваючы яе на далейшую мэту, на большую трываласьць. Гэткая працай было, наладжанае ім беларускае выдавецтва.

У 1906 г. у тым-жа Пецярбурзе паўстала беларуская выдавецкая супалка „Загляне сонца й ў наша ваконца**). Мэтай гэтай су-

*) Выд. супалка „Загляне сонца й ў наша ваконца“ заложана 13.V. 1906 г.; узноўлена была 30.IV. 1909 г. („Наша Ніва“ 1909 г., № 43).

палкі, як гаворыцца ў яе статуце, было: „Выдаваць і пашыраць выданні беларускія і ўсё, што стыкаецца з жыццём Беларусі“. Да супалкі гэтай належылі старыя беларускія дзеячы: цяперашні праф. Варшаўскай Політэхнікі В. Іваноўскі, Ант. Трэпка, В. Сталыгва, А. Грыневіч і інш., аднак душой яе быў праф. Шыпіла. Супалка мясьцілася ў ягонай кватэры і ён перадусім рупіўся аб яе дзейнасці.

Супалка гэта пратрывала да 1913 году. Для беларускай нацыянальнай сьведамасці і для беларускай культуры, як на пачаткі, даканала яна дужа многа. За ўвесь час свайго шасьцігодняга існаваньня выдала яна 22 беларускія кніжкі, зьместу агульна прасьветнага, сцэнічнага і літаратурнага, а ў ліку гэтых апошніх і большасьць твораў бацькі беларускай прыгожай літаратуры В. Марцінкевіча. Гэта-ж супалка ў тым-жа Пецярбурзе ад 1912 г. выдавала беларускі літаратурна-навуковы часопіс — „Маладая Беларусь“, які, з бліжэй няведаных прычын, спыніўся ў 1913 г. Часопіс гэты выходзіў непэрыядычна, у меру таго, як быў назьбіраны матар’ял. Усяго „Маладой Беларусі“ вышла тры сшыткі па 160 бачын вялікай васьмёркі кожны.

3138317P

IV. Праца Б. Э.-Шыпілы пасля рэвалюцыі.

Пасьвяцім цяпер колькі ўваг працы праф. Шыпілы ў другі, парэвалюцыйны, пэрыяд яго жыцця.

Яшчэ падчас вайны, астаючыся на старых сваіх становішчах, Шыпіла, хоць ужо не ў такіх разьмерах, праводзіў яшчэ сваю звычайную беларускую працу. Варункі-ж гэтай працы цалком зьмяніліся і сталіся немагчыма цяжкімі з надыходам і паглыбленьнем вялікай расейскай рэвалюцыі і асабліва рэвалюцыі бальшавіцкай. Дык цалком зразумела, што праца Шыпілы ў між часе 1918—1925 г. спыняецца. Праўда прабываў Шыпіла ў гэтым часе і далей пераважна ў Ленінградзе і далей стараўся праводзіць беларускую працу, але магчымасьці гэтай працы ўжо былі невялікія, а часта й ніякія. Цярпеў у гэтым часе ў Ленінградзе Шыпіла дужа многа і што не памёр з голаду яшчэ тады, гэта заслуга беларускага работніцтва, якое рупліва ім апякавалася. Наагул у гэтым часе аб Шыпіле было ціха і глуха.

Беларускае грамадзянства ізноў дадалася аб сваім нацыянальным паводыры ў 1925 г., калі ў сталіцы Беларусі Менску ў Інстытуце Беларускай Культуры наладжваліся ськія-такія магчымасьці больш-менш нармальнай навуковай працы.

У гэтым 1925 г., калі Шыпіла прабываў тады яшчэ ў Ленінградзе, Народны Камісар Асветы БССР — між многімі іншымі — назначыў яго на сапраўднага сябру Інбелкульту ў Менску.

У тым-жа часе Соўнарком БССР праф. Бр.Эпімах-Шыпіле вызначыў пачэсную пэнсію.

Пасьля гэтага Шыпіла з Ленінграду прыбыў у Менск і прыступіў да навуковай працы ў Інбелкульце. („Полымя“ № 1, 1925 г., бач. 182 і 183, а так-жа № 3, бач. 167).

Сьляды яго працы ў Інбелкульце ўдалося мне напаткаць гэтакія. У працах Інбелкульту: Запіскі Аддзелу Гуманітарных Навук (Кніга 2, т. 1, бач. 377—380) з 1928 г. спатыкаем грунтоўную мовазнаўчую рэцэнзію Шыпілы на этнографічны зборнік Сержпутоўскага: „Казкі і апавяданьні беларусаў з Слуцкага павету“.

У тым-жа 1928 г. у кастрычніку месяцы, Інбелкульт ператвараецца ў Беларускаю Акадэмію Навук. У сувязі з гэтым гістарычным фактам у гісторыі культуры беларускага народу, на бачынах „Савецкай Беларусі“ (з дня 16 кастрычніка 1928 г.) спатыкаем наступную зацемку: „Няхай жыве маяк беларускай культуры. Для Савецкай Беларусі ўтварэньне Беларускай Акадэміі Навук зьяўляецца бязьмерным шчасьцем. Гэта зьяўляецца актам вялікага гістарычнага значэньня на шляху стварэньня беларускае культуры.“

Уся працоўная Беларусь павінна быць удзячна ўраду БССР за перайменаваньне Інбелкульту ў Беларускаю Акадэмію Навук. Гэты акт робіць беларускую культуру больш вядомай за межамі. Гэта таксама дасьць магчымасьць больш глыбока і шырока разгар-

нуць працу па вывучэньні ўсіх патэнцыяльных сіл Беларусі.

Беларуская Акадэмія Навук стане пуцяводнай зоркай для ўсяго беларускага народу. Яна будзе сьвяціць яскравым аганьком і для тае часткі Беларусі, якая зараз ня можа прыняць удзелу ў будаўніцтве беларускай культуры, што шырока разгарнулася ў Савецкай Беларусі.

Няхай рунее Беларуская Акадэмія Навук, як маяк беларускай культуры! Праф. Б. І. Эпімах-Шыпіла“.

Далей, з 1929 г. спатыкаем выданы ў Менску ўжо Беларускай Акадэміяй Навук „Краёвы Слоўнік Чэрвеншчыны“, (гэта мае значыць — Ігумэншчыны), М. Шатэрніка, пад рэдакцыяй М. Я. Байкава і Б. І. Эпімах-Шыпілы.

У. Б. Э.-Шыпіла, як палітычны ссыльны.

Але, як ведаем, вясна беларускай культуры ў Савецкай Беларусі трывала нядоўга. Хутка на зьмену ей, мінаючы цалком лета, прышла панурая восень і сьцюдзёная зіма. Маю на ўвесе, як лёгка дагадацца, тую барацьбу маскоўскага III камуністычнага інтэрнацыянала, які апошнімі гадамі, у імя бліжэй неакрэсьленага шчасьця працоўных, павёў жорсткую фанатычна-сэкцярскую барацьбу проціў беларускага народу, як нацыі і, што з гэтага вынікае — проціў усіх тых творчых праяваў: культурных, эканамічных і грамадзка-палітычных, якія гэтую беларускую нацыю ўгрунтоўваюць.

Вось-жа гэта хваля нішчэньня бальшавікамі беларускага народу ня мінула і праф. Шыпілы, як народу гэтага вернага сына, піонэра яго адраджэньня і гарачага патрыёта.

У рукі мае трапіла пісулька, пісаная ў гэтым часе Шыпілам ужо з Ленінграду, да ведамага беларускага дзеяча Кс. Віктара Шутовіча, які цяпер прабывае, як прывыклі мы называць, у „польскай Сібіры“ — ў Хорашчы за Беластокам, а які, за сваю беларускую працу духоўнай уладай пазбаўлены паравіі, апынуўся тады аж у Злуч. Станам Амэрыкі. Пісулька гэна вымоўна і трагічна малюе апошнія гады жыцьця дастойнага

праф. Шыпілы. Вось даслоўны зьмест гэнага дакуманту: „Ленінград, 1-га лістапада 1930 г. Паважаны Земляча! Вельмі даўно ўжо ня меў я ад Вас ані якой весткі, ды й сам я даўно ўжо ня пісаў да Вас. А здарылася гэта з незалежнай ад мяне прычыны. Прошлым летам спаткала нашу А... (Акадэмію—А. С.) вялікая бяда, ад каторай уцярапеў і я. 19-га ліпеня пасьяля вобыску, у часе каторага былі забраны Вашы лісты і фатаграфія, я быў зьняволены і прасядзеў два месяцы. Выпушчанаму каза-на мне пакінуць Менск і я мусіўвыехаць у Ленінград, дзе апынуўся выкінутым на брук, бо вось ужо месяц, як з прычыны вялікай залюднёнасьці і цяжкага жыльлёвага крызысу, не магу знайсці сабе ня толькі кватэры, але хоць-бы пакойчыка і можа прыдзеца згінуць дзе на вуліцы ад холаду і голаду. Такім чынам не магу ўжо болі пасылаць Вам беларускія кніжкі, каторых пазбаўлены і сам. Калі атрымаеце гэту пісульку маю, то паведомце мяне адкрыткай кароценька, што Вы атрымалі, паводлуг адрасу: Ленінград“.

Дагадкі Шыпілы, што „можа прыдзеца згінуць дзе на вуліцы ад холаду і голаду“, як бачым, збыліся. 6.VI. 1934 г. ён з гэтым сьветам расстаўся. Пэўне, у яго сьмерці адыграў нейкую роль і яго старэчы век, але ня меншую роль у гэтым адыгралі і варункі палітычнага ссыльнага, з роднай Беларусі выкінутага на брук Ленінграду. Характэрна, што яшчэ ў 1929 г. так цэнную 5-ці тысячную бібліятэку забралі бальшавікі для Бел. Акадэміі Навук, а сабіральніка яе выкінулі на брук. Спраўды, якая звычайная прымітыўнасьць!

* * *

Гэтак скончыў сваё жыццё праф. Бр. Эпімах-Шыпіла, — піонэр беларускага адраджэння, апостал — як некаторыя яго завуць — беларускага народу, апыкун беларускай моладзі, ідэовы працаўнік на ніве роднай культуры, гарачы патрыёт, высокадастойны, глыбока рэлігійны чалавек і ўрэшце, як трапна кажа д-р Т. Грыб, тварэц у беларускім адраджэнні пары „загляне сонца й у наша ваконца“, або пары шыпілаўскай, якая паперадзіла пару нашаніўскую.

Вялікім у гісторыі беларускага рэнэсансу ёсьць Фр. Багушэвіч, што першы стварыў беларускую нацыянальную ідэолёгію, — няменшы ад яго і — ягоны праз некаторы час сучасьнік — Бр. Эпімах-Шыпіла, што тэорыю Багушэвіча праводзіў у шэрае жыццё беларускага народу. Гэтым стварыў ён сабе ў народзе памятник нерукатворны, да якога вякамі не зарасьце сьцежка травой і які трываць будзе так-жа вякамі...

З Ъ М Е С Т.

I. Уступныя ўвагі.	3
II. Біографія Б. Э.-Шыпілы і час, у якім ён жыў.	5
III. Праца Б. Э.-Шыпілы да часу Вя- лікай Расейскай Рэвалюцыі. . .	9
IV. Праца Б. Э.-Шыпілы пасля рэва- люцыі.	18
V. Б. Э.-Шыпіла, як палітычны ссыль- ны.	21

Кніжкі таго-ж аўтара:

1. DOKTAR FRANCISAK SKARYNA,
PIERŠY DRUKAR BIEŁARUSI
1 5 2 5 — 1 9 2 5.
Wydańnie Bielaruskaha Nawukowaha T-wa
Wilnia, 1925 h.
Kniška wydana hraždankaj i łacinkaj.
2. BIEŁARUSKAJA MOWA Ŭ ŠKOŁACH
BIEŁARUSI XVI i XVII ST.
Wydańnie „Bielaruskaj Krynicy”.
Wilnia, 1928.
3. RODNAJA MOWA Ŭ ŚWIATYNIACH
Wydańnie „Chryścijanskaj Dumki”.
Wilnia, 1929.
4. FRANCIS BAHUŠEWIČ
jaho žyćcio i tworčaść
u tryccatyja ŭhodki śmierci
(1900 — 1930).
Wyd. Bielaruskaha Instytutu Hasp. i Kultury
Wilnia, 1930.
5. ВІТАЎТ ВЯЛІКІ І БЕЛАРУСЫ
Выданьне Бел. Нацыянальнага Камітэту
Вільня, 1930.
6. KAZIMIER SWAJAK
Narys ab jahonaj ideolohii,
u piatyja ŭhodki śmierci.
Wydańnie „Chryścijanskaj Dumki”.
Wilnia, 1931.
7. KASTUŚ KALINOŬSKI, „MUŻYCKAJA
PRAŬDA“ I IDEJA NIEZALEŻNAŚCI
BIEŁARUSI
Wyd. Bielaruskaha Nacyjanalnaha K-tu
Wilnia, 1933.

Бел. аддзел
Лўтамаг.

Бел. аддзел
1994 г.

Ш
b
m
i
l

80000004 17 1605